

Poetinių generacijų kaita lietuvių sovietmečio poezijoje: semantinis aspektas

Virginija BALSEVIČIŪTĖ-ŠLEKIENĖ
Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Pagrindinės sąvokos: poetinė generacija, nužeminimo paradigma, meninių struktūrų kaita, autentiškumo etika.

Išvadas

Straipsnis yra skirtas lietuvių sovietmečio lyrikai analizuoti. Pasirinkta imanentinė analizė, pagrįsta daugiau vidinių meninių struktūrų kaita, be ideologinių ir politinių kontekstų. Straipsnyje atsiremama į jau esančius tyrinėjimus, juos papildant naujomis išvalgomis. Atskiri svarstomos problemos aspektai yra aptarti Ritos Tūtlytės monografijoje *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita* (2006). Jas yra kėlęs ir Rimantas Kmita monografijoje *Ištrūkimas iš fabriko: modernėjanti lietuvių poezija 7–9 dešimtmečiais* (2009), akcentuodamas modernėjimo paradigmą sovietmečio poezijoje. Literatūros formavimasis sovietmetyje aptartas kolektyvinėje monografijoje *Tarp estetikos ir politikos. Lietuvių literatūra sovietmečiu* (TEP 2015). Nuo jau esančių tyrimų straipsnyje keliamos problemos skiriasi semantinio aspekto išryškinimu ir poetikos tipologijos aptarimu. Semantinis aspektas paremtas santykio su žemės, agrarinės kultūros paradigma, siekiant įrodyti, kad būtent ji lemia poetinių generacijų kaitą, jų kūrybos semantinį turinį ir poetikos paieškas. Mokslinės problemos naujumą ir originalumą lemia pastangos atskleisti, kaip ir kada susiformavo pagrindiniai sovietmečio lyrikos prasmių klodai ir jų transformacijos. Metodologine prieiga pasirinkta lyginamoji analizė, pagrįsta pagrindinių semantinių struktūrų kaita ir literatūrinių kontekstų pažinimu.

I

Lietuvių sovietmečio poezija – nevienaplanis, istoriškai kintantis, daugiaprasmis kūrybos laukas, po didžiulio nuosmukio pirmaisiais pokario dešimtmečiais pamažu ėmęs atsigausti šeštajame dešimtmetyje. Esminių prasmės struktūrų formavimasis prasideda būtent tada. Analizei atsirinkti poetai, kurių kūryboje ryškiausiai atsiskleidžia meninio mąstymo ypatybės. Galime stebėti, kaip per kelis dešimtmečius naujai atgimusi žemės kulto tendencija apėmė labai platų poezijos lauką – Jus-

tino Marcinkevičiaus, Jono Juškaitio, Marcelijaus Martinaičio, Jono Strielkūno, Alfonso Maldonio ir kt. – pačių stipriųjų sovietmečio poetų kūrybą. Tos tradicijos tąsa buvo vėliau debiutavusių, jaunesnės kartos poetų kūryba (Algimanto Verbos, Stasio Jonausko, Vlado Braziūno, Jurgio Kunčino, Jono Kalinausko ir kt.). Savi- ti tos tradicijos aspektai ryškėjo Sigito Gedos, Leonardo Gutausko, Albino Žu- kausko, Vytauto Bložės lyrikoje. Jų kūryba pasižymi daug sudėtingesniu meninės transformacijos lygiu, kuris buvo sukurtas parafrazuojant mitus ir ritualus, Biblijos vaizdinius, įtraukiant Vakarų ir Rytų kultūros reminiscencijas. Episteminis lūžis lietuvių poezijoje išryškėjo aštuntajame dešimtmetyje debiutavus Antano A. Jony- no, Gintaro Patacko, Vytauto Rubavičiaus, Almio Grybausko kartai. Jų poezijoje atsivėrė nacionalinio kolorito netenkantis poetinis pasaulis ir labai sumenko agra- rinio pasaulio svarba.

Pirmaisiais sovietinės lyrikos dešimtmečiais ideologiškai ribojamai ir kruopš- čiai cenzūruojamai lyrikai buvo palikti tik patys bendrieji poetinio pasaulėvaizdžio apmatai – gamtovaizdis, kaimo buitis, metų laikų ciklas. Jie turėjo tapti meninių vaizdų pagrindu. Šeštojo dešimtmečio ideologizuotai lyrikai leista nedaug – eilė- raščių tematika nesudėtinga, dominavo kelios privalomos temos: vis dar ieškoma prieštaravimų tarp senojo kaimo idilijos ir technizacijos, į gamtą žvelgiama atos- togaujančio miestiečio žvilgsniu. Iki pat septintojo dešimtmečio pabaigos lyriko- je jautėsi nuobodis ir išsekimas. Krizę konstatavo kritika, pajuto ir patys poetai: „<...> kaip šiandieninis kaimo gyvenimas nėra kažkoks nuo pasaulio ir didžiųjų žmogaus problemų atskirtas užutekis, taip tikro poeto kūryboje jis tegali būti išeit- ties taškas kam nors sukurti“ (S k r i p k a 1972, 180). Aptardamas Albino Berno- to kūrybos pradžią, Vytautas Skripka rašė: „Prieš akis tebestovėjo prieškarinis kai- mas, jo samanoti stogai ir negudrūs kaimiečių darbai lyg sulėtintame upės vingyje atsispindėjo to laikotarpio poetų eilėraščiuose, valstietiškas jausmas gulė kertiniu akmeniu į menininkų pasaulėjautą, ilgam laikui ne tik žvilgsniu, kiek pačia psi- chologija pririšo prie žemės, prie gamtos ciklų, darbų ir gyvenimo būdo ritualų“ (S k r i p k a 1984, 6). Kokybės lyrikos permainas lėmė septintojo dešimtmečio pabaigoje išryškėjęs visuotinis literatūros atsigręžimas į mitą, istoriją, savosios kultūros ištakas, žinoma, kiek leido cenzūros reglamentuotos sąlygos. Skaitant tų metų eilėraščius, galima stebėti, kaip plečiasi meninio mąstymo erdvė (palyginus su pirmaisiais pokariniais dešimtmečiais), kaip joje stiprėja meditaciniai pradai. Vytautas Kubilius rašė: „skaidri lyrizmo banga, ieškanti absoliutybės taško dangu- je, gamtoje ar visatoje, iškilo ir lietuvių lyrikoje“ (K u b i l i u s 1980, 7).

Didžiosios sovietmečio lyrikos semantinis modelis tas pats, universalus, jau su- formuotas ankstyvesnių, prieškarinių poetinių kartų – valstietiškos kultūros adora- cija ir jos pagrindu kuriamas idėjų laukas, bet egzistencinė refleksija kita, liudijanti esmingai pasikeitusią žmogaus ir tautos situaciją. Poetų žemininkų kūrybos gilioji prasminė struktūra buvo noras išeiti iš namų, iš agrarinio pasaulio į universalių idėjų ir prasių pasaulį. (Tai patvirtina Vytauto Mačernio kūryba, ypač „Vizijų“ finalas, daugelis Alfonso Nykos-Niliūno ir Henriko Nagio ankstyvosios kūrybos

tekstų.) Paradigminė semantinė sovietmečio poezijos struktūra – nužeminimas, žemės praradimas, gyvenant savoje žemėje. Iš to yra atsiradusios praradimo nuojautos ir noras išsaugoti, restauruoti buvusius pavidalus (nuolatinės tautinės kultūros ir istorijos refleksijos). Idėjų laukas kitas, dažnai neturintis žemininkų universalumo, bet akivaizdus etinis jos pobūdis, būties autentizavimo pastangos.

Kaip jau minėta, esminė sovietmečio lyrikos būsena buvo nužeminimas. Martinaitis yra kalbėjęs, kad jis esąs agrarinės kultūros atstovas, pergyvenęs tos kultūros žlugimą. Tai tinka didžiajai lietuvių lyrikos daliai: žemės praradimo tema ryškėja skirtingo sudėtingumo ir nevienodos meninės kokybės tekstuose. Skaitant sovietmetyje parašytus eilėraščius, galima suprasti, kaip lyrika, nors ir veikiamą sovietmečio deformacijų, išryškino nemenką žmogaus būties spektrą. Tai yra pozityvusis sovietmečio lyrikos turinys, atsiradęs numanomų kompromisų su ideologija sąlygomis. Stipriausi sovietmečio poetai sukūrė pakankamai talpią semantinę erdvę, leidusią atskleisti žmogiškosios egzistencijos sudėtingumą.

Kaip ir kada tai atsitiko?

Vienas iš svarbiausių aštuntojo–devintojo dešimtmečio literatūros socialinių pagrindų – nykstantis valstietiškas gyvenimo būdas, su kuriuo elegiškai atsisveikinama. Strielkūnas apie tai yra rašęs: „<...> tegu tas skaudus pojūtis lieka literatūroje kaip didelių permainų mūsų žemėje ir žmogaus dvasioje liudytojas“ (Strielkūnas 1984, 118). Ir patvirtinęs eilėraščiuose:

*Ateik į mano valandą bevaisę,
Apšviesk mane juodų vagų šviesa.
Artojų žeme, amžinas paveikslė,
Jau skeldėjantis mūsų širdyse.*

Eil. „Ateik į mano valandą bevaisę...“ (Strielkūnas 1978, 7).

Prarastų namų motyvas atsiranda Martinaičio rinkinyje *Saulės grąža*:

*O kam atidarėte ugniai duris?
Tik laiptai rugiuos ir jau užmirštas takas.
Kurgi namo man dabar besugrįžt
Prieš mirtį arba apakus?*

Eil. „Laiptai rugių lauke“ (Martinaitis 1981, 44).

Šio išgyvenimo lemiama lietuvių sovietinėje poezijoje iškilo socialinė, etinė, kultūrinė ir egzistencinė refleksija, atspindinti sudėtingą pasaulio ir žmogaus jame situaciją. Meninio mąstymo permainos ryškėjo pamažu: Marcinkevičiaus eilėraščių rinkinyje *Liepsnojančios krūmas* po kaimo gyvenimo vaizdais, kasdieniškais darbais slypi simbolinis klodas, mito ir ritualo giluma (eil. „Aukojimas“, „Liepsnojančios krūmas“ ir kt.). Martinaitis *Saulės grąžoje* atsirėmė į pasakos ir raudos motyvus. Strielkūno *Varpo kėlime* kaimo buities vaizdus, gamtos laiką pakeitė eg-

zistencinio laiko, istorijos eigos, tautos nueito kelio jutimas. Empirini aprašymą įveikė Bernotas: ryškėjo jo meninės pasaulėjautos ypatybės – sugebėjimas sulieti dabartį ir istoriją, realų vaizdą ir viziją.

Didžiausią pakilimą minimų poetų kūryba išgyveno aštuntajam dešimtmečiui baigiantis. 1978 metais išėjo Marcinkevičiaus rinkinys *Gyvenimo švelnus prisiglaudimas*, davęs impulsų visai lyrikos raidai. Kūrybinių jėgų skleidimąsi rodė Strielkūno *Varpo kėlimas*, Maldonio *Rytas vakaras*, Mykolo Karčiausko *Iššnių kalnas*, Baltakio *Strazdiškio elegijos*, Albino Bernoto *Paglostyk žolę*. Išvardyti rinkiniai parodo apibendrintą tuometinės poezijos vaizdą. Tuo metu jau buvo sukurta sudėtinga poetinė pasaulėjauta, eksploatuojanti mitologinę ir istorinę atmintį. Sakysim, Martinaičio eilėraščiuose vaizdas redukuotas iki pirminių elementų. Ugnis, vanduo ar žemė jo poezijoje turi mitologinę perspektyvą, o atskiras eilėraštis įgyja tokią interpretavimo galimybę. Marcinkevičius aktualizavo kitą nacionalinės pasaulėjautos aspektą, vėlyvesnį, kuriame gausu krikščionybės vaizdinių, bet perpintą panteizmo reliktais, dainų ir pasakų nuotrupomis. Jo eilėraščiuose kruopščiai restauruojamos įvairios dvasinio buvimo formos, kasdieniškiems darbams ir ritualams suteikiama ritualo prasmė. Anot Kubiliaus, „Artojo šeima, sėdinti prie stalo, tapo jam amžino būties vyksmo sakraliniu aktu, o šeimos ryšys, toks stiprus liaudies etikoje, – meilės, jo didžiojo išgyvenimo pagrindu“ (K u b i l i u s 1980, 6). Brandžiojoje Marcinkevičiaus kūryboje „<...> tarsi susikaupia Maironio aukšti poezijos etiniai ir visuomeniniai reikalavimai, šventa pareiga, Mykolaičio-Putino dvasingumas, polinkis į autoanalizę, grindžiamą rūsčiu sąžinės teismu“ (D a u j o - t y t ė 1984, 37–38).

Ir dabar turėtume iškelti esminę problemą – ar sovietmečio lyrika atskleidė esminius žmogaus būties klausimus? Charlis Taylor’as, Kanados katalikiškų pažiūrų filosofas, tai vadina autentiškumo etika. Ji atsiranda iš rūpesčio, kad šiuolaikinis žmogus praranda ryšius su platesniais socialiniais ir kosminiais veiklos horizontais (T a y l o r 1996, 27), o „visuomenė nebeturi šventos struktūros“ (Ibid., 28). Atskiras individas praranda svarbius savojo pasaulio dėmenis, nebetenka aukštesnių tikslų, kuriuos Taylor’as vadina „herojiniu gyvenimo matmeniu“ (Ibid., 27). Kaip nuolat pabrėžia minimas filosofas, „Gyvenimo prasmės siekiantis subjektas, bandydamas prasmingai apsibrėžti, turi gyventi svarbių klausimų horizonte“ (Ibid., 56).

Taigi, ar sovietmečio poetams pavyko gyventi svarbių klausimų akistatoje? Aptariamų poetų kūryba stipri teigiančiųjų gyvenimo pradų iškėlimu. Pirmasis aspektas yra susijęs su nacionalinės kultūros ir istorijos refleksija, žodžio, kalbos adoracija, Tėvynės emblema. Antrasis – su itin stipria etine refleksija, kylančia iš egzistencinių patirčių. Mirties nuojauta, gyvenimo baigtinumo patirtis Marcinkevičiaus rinkinyje *Gyvenimo švelnus prisiglaudimas* yra tapusi meilės, jo didžiojo išgyvenimo, pagrindu. Sūnaus palaidūno kaltės jausmas apleistai tėviškei susieja Martinaičio poeziją su poetais žemininkais, ypač Alfonsu Nyka-Niliūnu. Algirdas Julijus Greimas Martinaičio santykį su pasauliu įvardijo „skausmo ir gailesčio

dialektika“ (G r e i m a s 1980, 67). Humanizuoti santykį su pasauliu buvo tuometinės lyrikos siekinys, ryškiausios etinės maksimos buvo suformuluotos būtent aštuntajame dešimtmetyje.

Iš sovietmečio lyrikos išsiskiria Jono Juškaitio kūryba, kelis dešimtmečius buvusi opozicijoje, minimaliai ideologizuota, susijusi su Marcinkevičiaus ir Martinaičio karta, bet nuo jos nutolusi savo religine pasaulio jausena ir išsaugota tautos tema. Dievo ir tautos temų jungtimi Juškaitis priminė Bernardo Brazdžionio poezijos tradiciją. Net sovietmetyje rašytuose Juškaitio tekstuose daugelį kartų pajuntama ir pripažįstama anapusinio pasaulio galia ir įtaka žmogaus būčiai: „Visa žmonija pasilenkus / Prie žemės darbuos prieš kažką“ (J u š k a i t i s 1984, 150), „Valgau duoną ir už dieną / Tylos gelmėms dėkoju“ (J u š k a i t i s 1987, 82). Ši mintis ypač ryški rinkinyje *Anapus gaisro*, ji čia pranoksta bendrąją pažinimo ir nerimo tonaciją, vis įgyja krikščionybei būdingų aspiracijų, ryškėjančių iš bendrosios meditacijos. Dievybės vaizdinys konkretėja, jos apraiškų matyti ne tik gamtoje, bet ir žmoguje: „Ten Viešpatį savo regėjau / Visų akyse ir suspėjau / Pažvelgti kiekvienas slapta“ (Ibid., 110).

Juškaitio eilėraščiuose stengiamasi įžvelgti tautos istorijos pozityvius momentus, reflektuoti tautinę kultūrą. Kruopščiai restauruojami tautinio sąmoningumo ženklai, kuriais laikomas ir Lietuvos kraštovaizdis, ir istorijai ar kultūrai nusipelnusios asmenybės, jų kūrybos vaizdiniai (senovę primena ažuolynais apaugę piliakalniai, peizažas asocijuojasi su Kazio Šimonio piešiniais, blunka Lietuje numesta Dariaus nosinė...). Bet akcentuojamas istorinio lūžio momentas tautos gyvenime: karas, pokaris, ilgiems dešimtmečiams užėjęs sovietmetis ir jo pėdsakai tautos gyvenime. Juškaitio kūryboje buvo nuolat kartota – sovietmetyje sugriauti tautos buvimo pagrindai: pati tauta yra suklupusi, tuščias ir nykus jos laikas, palikęs tuštumą dažno žmogaus sieloje.

Juškaitio lyrika turėjo stiprią orientaciją į žemiškąją kasdienybę, socialinis žmogaus buvimas išskyla visu šurpu ir realybe; tai jo kūryboje ypač išryškėjo rinkinyje *Anapus gaisro*, išleistame sovietmečio pabaigoje. Būtent jame socialinis žmogaus buvimas iškilo visu šurpu ir realybe. Juškaitio eilėraščiuose subjektas yra įmestas į pasaulį, jaučia nuolatinį nerimą. Jis junta susvetimėjimo su būtimi jausmą, pasaulio netekties jausmą, priverstinę socialinę alienaciją, taip pat ir tautinę. Dažnas yra nykumo, ištuštėjusios būties jausmas. Subjektas dažniausiai trokšta tą susvetimėjimą įveikti, neapleisti savosios būties, neprarasti jos prasmingumo jausmo.

Etinės nuostatos, aukšti moraliniai idealai – sovietmečio metų Juškaitio lyrikos stiprybė. Svarbiausi etiniai sprendimai – sąmoningai pasirinkta kančia, gailėtingumas kenčiančiajam. Būties autentizavimo pastanga Juškaitio kūryboje yra nuolatinė, programinė („Gilinkim sielas“), stiprūs etiniai imperatyvai kartojami daugelyje tekstų. Tokios tematikos eilėraščiuose Dievas išskyla kaip moralinio egzistavimo pagrindas, pasaulio darną užtikrinanti jėga. Kadangi Juškaitio eilėraščiuose nuolat ryškinama, kad yra pažeisti ir tautos, ir visos žmonijos („be meilės žmonija“) etiniai buvimo principai, tai ir pagalba jiems turi būti etinė. Atsvara

pasaulio tuštumui, sužvėrėjimui, kvailumui yra dvasios laisvė, gili, suvokianti žmogaus siela, prasmingai iškentėta kančia: „Šventa tiktai kančia geroji / Ir proverksmiai niūniuotos giesmės“ (Ibid., 20).

Sovietmečio poezijos didžioji dalis yra pakankamai savita ir siekimu reflektuoti to laiko žmogaus dvasines būsenas, atskleisti jo krizines situacijas. Kasdieniškas žmogaus buvimas, savita kasdienybės estetika ryškėjo Maldonio, Baltakio, Bernoto, Strielkūno poezijoje. Jų eilėraščiuose parodomas kritinis santykis su pasauliu, visuomene, pačiu savimi. Maldonio lyrikoje juntamas esamasis laikas: „Mums buvo duotas šitas plotas, / Šita tamsa, šita šviesa“ (M a l d o n i s 1984, 116), nuolat galvojama, kas yra duota „Vieno paprasto žmogaus buvimui“. Tą „nežydingą likimą“ patvirtina gamtos pasaulio atitikmenys – pabalio alksnis, rugiaveidė – tai, kas mažai pastebima, bet turi savo paskirtį ir likimą. Grėsmingai einančio laiko pojūtis yra tapęs svarbiausia Maldonio lyrikos dramatinio versme.

Beveik visų minimų poetų kūryboje kartu su kasdienybės analize ryškėjo poetinės ironijos laukas. Jis funkcionavo Baltakio, Strielkūno, Marcinkevičiaus kūryboje, stipriausią įtampą pasiekė Maldonio ir Bernoto eilėraščiuose. Ironiška distancija tapo būtina poetinio pasaulėvaizdžio dalimi. Neneigiami pasaulio tvarikos pagrindai, ironizuojamas tik dabarties skerspjūvis: socialinio gyvenimo menkumas, susvetimėjimas, tuščios žmonių pastangos. Strielkūno poezijoje atsirado gyvenimo – turgaus, gyvenimo – karuselės motyvai. Anot Maldonio, „Sukergta buitį su svajonėm, / Kaip gyvenimas su kinu“ (Ibid., 105). Ironija turėjo ir savo leksinę bei stilistinę raišką: atsirado grotesko, parodijos elementų, grubesnės faktūros žodžių ir pan.

Tokia buvo vėlyvojo sovietmečio poezijos situacija.

II

Šios meninio mąstymo tendencijos turėjo savo tradiciją. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje debiutavo antroji generacija – Vladas Braziūnas, Stasys Jonauskas, Algimantas Verba, Petras Balčiūnas, Jonas Kalinauskas, Jurgis Kunčinas ir kt. Poezijos debiutantai gerbė tradiją, kūrybos pradžioje jų lyrika buvo atspėjama ir atpažįstama. Pirmuosiuose rinkiniuose (Verbos *Pakelės žalumos*, 1977; Kunčino *Takas per girią*, 1977; Kalinausko *Pajevonio fragmentai*, 1977) lengvai atspėjamos Bernoto ir Maldonio pamokos, stipriai juntamas baladiškos Strielkūno lyrikos poveikis. Ateinančius į literatūrą poetus veikė etinė, kultūrinė, egzistencinė vyresniosios kartos refleksija, jie tapo bene paskutiniaisiais pakilimo dalyviais. Tas ramus kūrybos periodas ilgai netruko: vėlyvesni rinkiniai jau visai kitokie. Ištrauka iš Kalinausko eilėraščio, išspausdinto ketvirtoje knygoje *Atminties namai*:

*Prie transformatoriaus rugiuos nudegina
kaip degina srovė tuos reginius
net negali užmigti lyg kare
po melsvo sniego žybsniais vakare*

*per širdį eina atminties procesijos
ir baltus žiedus barsto man
bet spengia laidas tamsoje
virš durų vėjo varstomų*

<...>

*galingas laiko šuoras meta
į vieną glėbį rugį ir metalą
mane ir mano senstantį vienmetį –
lyg pagalį į laužą žalią.*

*Laukinis nerimas užgožia mano sielą
Į gervuogyną smogia išlydis dygus
Ir įtampa aukšta per laibą vielą
Staiga sulydo priešus ir draugus*

Eil. „Prie elektros transformatoriaus rugiuose“ (K a l i n a u s k a s 1986, 11–12).

Tai vienas iš stipriausių Kalinausko eilėraščių. Beveik archetipinis sovietmečio poezijos vaizdiny – rugių laukas buvusios sodybos vietoje. Raiškiai nusakytos svarbiausios dramatinės situacijos: gamtos ir technikos susidūrimas (rugys ir metalas, išdegintas rugių laukas apie transformatorių...), atsisveikinimas su gimtaisiais namais (tuščiuose laukuose vėjo varstomos nebesančių namų durys, „atminties procesijos“ – aliuzija į religines apeigas, atlaidus mažose kaimo bažnytelėse, balti atlaidų žiedai...), savosios kartos būklė (galingo laiko šuoro mėtoma karta, be laiko senstantys vienmečiai, „nerimas dygus“ visų sielose. „Aukštos įtampos“ laukas sukuria eilėraščio vaizdų ekspresiją: „degina srovė“, „spengia laidas“, „per širdį eina“, „galingas laiko šuoras meta“, „laukinis nerimas užgožia...“, empirinį vaizdą nuolat praveria „atminties procesijos“. Visą eilėrašį galima skaityti kaip išplėtotą metaforą – išdegintos tėviškės žemės ir išdegintos sielos, sutrikusio žmogaus. Šios kartos poetų kūrybos emocinės tonacijos ir yra skaudus elegiškumas, nerimas, širdgėla, kartais – ironija ir sarkazmas.

Iš vyresnės kartos poetų kūrybos perimta nacionalinės kultūros ir istorijos refleksija, bet ji nėra tokia stipri ir niuansuota: varijuojami keli jau tradiciniai motyvai (žodžio, kalbos, garbinami kultūrai nusipelnę žmonės). Kalinauskas yra parašęs nemažai eilėraščių kultūros temomis, kuriuose atpažįstamas Mažosios Lietuvos kultūrinis regionas – Bitėnai, Tilžė, Ragainė, Tolminkiemis, minimi iškilūs to krašto šviesuolių vardai. Istorijos refleksija yra įdomiausia Braziūno lyrikoje, joje ryškios Strielkūno baladiškos lyrikos pamokos.

Kasdienybės laukas svarbus kiekvieno iš minimų poetų kūryboje. Jis išryškintas rupestriu žodžiu, gana skurdžios buities detalėmis, socialinės padėties apibūdinimais. Maža yra tikėjimo kasdienybės prasme ir verte kaip Maldonio poezijoje. Priešingai, kasdieniškas buvimas atrodo menkas, nevertingas, santykis su juo vien

ironiškas. Ironijos aptariamų poetų kūryboje buvo daug, ji ateina kartu su destrukcijos pojūčiu. Tik Jonausko poezijoje ironija buvo tapusi konstruktyvia menine priemone, jos poetika skverbdavosi į lyrinį tekstą, keldama netikėtumo efektą.

III

Saviti tų pačių idėjų atgarsiai buvo juntami Vytauto Bložės, Sigito Gedos, Albinio Žukausko, Leonardo Gutausko poezijoje. Savo poetika jiems kiek artimas Juškaitis. Nuo anksčiau aptartų poetų jie skyrėsi tik stipresne ir sudėtingesne meninio vaizdo transformacija, gamtos pradų iškėlimu, bet pagrindai tie patys – senoji baltų pasaulėjauta, agrarinė kultūra, mitai ir ritualai, istorijos ir kultūros reminiscencijos. Peizažas jų poezijoje dažniausiai atsiverdavo kaip istorijos ir kultūros erdvė. Gamtos pradai dominuoja Gedos ir Gutausko eilėraščiuose, o Bložės ir Žukausko kūryboje dažniau buvo akcentuoti socialiniai motyvai. Gedos ir Gutausko kūrybą suartina siekimas „mąstyti ir jausti pasaulį begalinėje persikūnijimų erdvėje“ (G e d a 1983, 143).

Geda sintetino dvi skirtingas poetines tradicijas (vakarietišką, perimtą daugiausia iš austrų-vokiečių tradicijos – Stepanas George, Raineris Maria Rilke, Hugo von Hofmansthalis ir kt., ir Rytų). Gedos kūryboje filosofinės idėjos reiškiamos gamtinėmis metaforomis, o pati gamta sudvasinama ir sudievinama. Ši tradicija žinoma vokiečių kultūroje jau nuo viduramžių, literatūroje ją galutinai įteisino romantikai. Gedos kūryboje galėtume pastebėti Herderlino „Tiubingeno himnų“ poveikį: panašūs kosminiai poetinio pasaulio mastai, polinkis peizažą sieti su mitu, tolimus reiškinius vienijanti metafora. Su Rilke Gedą suartina noras pateikti naujo pasaulio sukūrimo vaizdą – ištiso kosmoso, neskiriant jame praeities nuo dabarties, matomo nuo nematomo. Pati „begalinės būties“ idėja primena Rilkę. Šios įtakos bus paskatinusios Gedą kurti individualią mitologiją, kuri ypač buvo būdinga jo kūrybos pradžiai. Pasaulio sukūrimo vaizdą Geda yra pateikęs cikluose „Delčia rudenė deivė“, „Ledynas baltas kaukaspenis“, „Bilhana“ ir kt. „Delčios rudenės deivės“ lyrinis subjektas leidžiasi į fantastišką gamtos pavidalų pasaulį, ieškodamas pradžių pradžios: „Ir nusileidau / aš į marių dumblą...“ (G e d a 1984, 95). Gamtos pasaulyje pamažu ryškėja „tėviškės pilkasis spindulys“. Gedos poetinės mitologijos centras – pasaulio kilmės iš vandenų motyvas, kultūros pradmenų atsiradimas gamtoje. Gamtos ir kultūros santykį yra nusakiusi Viktorija Daujotytė: „<...> vertinamojoje skalėje aiškiai dominuoja dvasinis pradas, kultūra“ (D a u j o t y t ė 1978, 103). Kultūros pradų atsiradimą liudija žodžio, kalbos motyvai. Lyrinis subjektas iš paslaptingos marių karalijos išsineša žodžio galią („Visiems, kuriuos mylėjau, / atsinešiau žodį...“). Pasaulio įvardijimo, chaoso apvaldymo žodžiu motyvai dažni visoje Gedos kūryboje (poema „Strazdas“, eil. „Herderlino vasara“ ir kt.), išėjimo iš vandenų, pasaulio įvardijimo vaizdiniai pasikartoja „Bilhanoje“:

...pavadinęs
Šeivamedį, alyvą, nendrę žodis
Kaip baltas dievas tolyje plastėjo
Jis buvo sidabrinis uogienojas
Šešėlis žemę gaubiančios dienos...(G e d a 1981, 115).

Gedos kūryboje peizažas atsiveria kaip kultūros ir istorijos erdvė. Sovietmečio poezijoje tai buvo nauja, neabejotinai reiškė poezijos modernėjimą, originalių meninių struktūrų atsiradimą. Sakysim, Gedos poemoje „Žalgiris“ atsiveria didžiulė gamtos erdvė, į kurią griūte griūna istorinės realijos. Svarbesnis yra gamtinis, o ne istorijos pasaulis, kuris yra išdidintas, o istorijos veikėjų figūros – priešingai – sumažintos: „<...> tegul atjoja ant dramblių Kęstutis / mažytis, žalias, pinavijos dydžio...“, „Mirštantis Kęstuti, per spanguolynus jodamas, truputį pasilenk“ (Ibid., 132). Poemai būdingi neįprasti regėjimai, keistos vaizdo elipsės, mito reliktai, kartais absurdiški dariniai, bet paradigminės jungtys susieja gamtinę ir kultūrinę krašto būtį.

Per gamtos pasaulį įtvirtinamos svarbiausios Gedos lyrikos idėjos: grožio, gyvybės, gamtos dvasingumo. Šiomis nuostatomis Geda suartėja su senąja Rytų (japonų ir kinų) poezija, į kurios etinę ir estetinę programą jis nuolat orientavosi. Rytų poezijos poveikis juntamas rinkinyje *Mėnulio žiedai*, bet akivaizdžiausias jis rinkinyje *Žydinti slyva Snaigyno ežere*. Poetas yra rašęs: „Artima mums ir begalinė gamtos kontempliacija, žmogaus ir gamtos, visko, kas gyva negyva dinamiški ryšiai, didžiulio, neaprėpiamo ir vieningo kosmoso alsavimas“ (G e d a 1982, 32). Tokios nuostatos jam leido įveikti antropocentrinį gamtą sudvasinantį lyrizmą, įteisinti metamorfozę kaip poetinio pasaulėvaizdžio pagrindą. Gedos poezijoje siekiama priartinti tai, kas yra už matomo pasaulio ribų, už žodžių, ką senovės kinai ir japonai jautė kaip tikrąją realybę ir labiausiai vertino. Gedos „Eilėraščio apie Teiraus ežerą“ pradžia: „Aprašyk, ką matei žeberklaudamas naktį...“ Pasaulio įvardijimas traktuojamas kaip priartėjimas prie jo, esmių supratimas: „Negaliu pasakyti, / kad suprasčiau, bet, atrodo, šiek tiek / priartėjau prie vidurnakčio, dievo / žaltvykšlių, prie mėnulio, / prie Kryžiaus žvaigždyno, / tik kaip viską išreikšti, o tėve!“ (G e d a 1981, 49). Pasaulis Gedos kūryboje yra tarsi anapus laiko („laiko / nėra, o juk viskas yra“) (Ibid., 50). Rytų poezijos sugestionuota gali būti ir tylaus meditavimo idėja, jaučiant pasaulio harmoniją ir ramybę. Taip pat ir stipri gamtos adoracija, jos sakralumo suvokimas: „visa gamta šviesus nusikaltimas, / spindėjimas be galo ir prasmės melsvų dagių“ (Ibid., 217).

Gutausko poetinio pasaulėvaizdžio esmę irgi galima nusakyti kaip nuolatinę metamorfozę, siekiant atskleisti pasaulį kaip nuolatinę gyvybės formų kaitą, į šią erdvę įpinant kultūros ir istorijos realijas. Atsiradus tokio pobūdžio meninio mąstymo struktūroms, įvyko kokybinis gamtos motyvų traktavimo pasikeitimas lietuvių poezijoje. Tradicinis gamtą sudvasinantis lyrizmas (arčiausiai jo sovietmečio lyrikoje buvo Janina Degutytė) perkertamas intelekto konstrukcijomis, keitėsi ir

meninio vaizdo pobūdis, ir lyrinio subjekto pavidalai: „Eilėraščio subjektas <...> jokių būdu nestovi centre ir nestebi savęs kaip pagrindinio veikėjo. <...> pasaulio metaforizacija čia darosi tarsi vieninteliu eilėraščio vyksmu ar net pagrindiniu lyrikos siekimu“ (K u b i l i u s 1981, 142). Gutausko rinkinys *Vartai po diemedžiu* (1986) tuometiniame poezijos kontekste buvo išsiskiriantys panteistiniu pasaulio suvokimu, kur vienos gyvybės formos netikėtai virsta kitomis, įsikūnija į paukščius ir gyvūnus, susipindamos į vientisą „žemės kūną“. Eilėraščių vaizdinis planas kuriamas iš poeto pamėgtų įvaizdžių – erškėtrožės, laumžirgiai, pelės, žiogai, gervės... Tekstuose jie kartais sužėri iškilnaus gražumo metaforomis, kai gervės atrodo kaip užmirštųjų karalių vėlės... Nesibaigiančiose pasaulio vaizdinių metamorfozėse ryškėja esminiai Gutauskui semantiniai laukai. Svarbiausias iš jų – namai ir su jais susijęs vaikystės pasaulis, sakrali erdvė. Kęstutis Nastopka Gutausko lyriką susiejo su „vizijų lyrizmo“ tradicija, plėtojama nuo Vytauto Mačernio (N a s t o p k a 1982, 6). Vaikystė Gutausko kūryboje – tai „silpnųjų santarvė prie ugnies“, tai įstabus artimumas gamtai, broliškumo jausmas jai: „Su erškėčiais lyg brolis kalbėjau / Ant stebuklo ribos“ (G u t a u s k a s 1976, 76), „Ir debesys prašo vadinti juos broliais“ (Ibid., 8). Iš vaikystės įspūdžių ir gamtos pavidalų nušvinta tėviškės vaizdas, apie Tėvynę kalbama gamtinėmis metaforomis, ją pajungiant amžinajai formų kaitai: „gal bus jerubės apdare / Iš aukso, iš aukso visa / Tėvynė rudens vakare“ (eil. „Tėvynė, šiaurės augale...“) (Ibid., 57).

Gedos ir Gutausko meniniam pasaulėvaizdžiui būdingos į gamtos erdvę įpintot kultūros ir istorijos realijos, mito reliktai, ryškiai vyraujant gamtiniam pradui. Bložės ir Žukausko kūryba daugiau eksploatavo kolektyvinę atmintį, istoriją, socialinę būtį. Jų kūryboje ryškesni naratyviniai pradai. Tokios poetinio mąstymo struktūros sparčiai formavosi septintajame dešimtmetyje, kai poetinėje kultūroje sparčiai vyko modernėjimo procesai.

Poetinė medžiaga Bložės ir Žukausko eilėraščiuose buvo ta pati, kuria tuo metu rėmėsi didžioji lietuvių lyrikos dalis – kaimo buitį, papročiai, folkloras ir t. t. Lengvai atpažįstama Dzūkija, Seinų kraštas Žukausko kūryboje, Baisogala ir jos apylinkės – Bložės eilėraščiuose. Abiejų poetų kūryboje dabartis suvokiama pro istorijos, mito ir kultūros prizmę: „Dabartis neužfiksuota, ji juda, keičiasi, kažką priimdama, kažką atmesdama, kažką laimėdama, kažką pralaimėdama – nuolatinė žmogaus pastanga tobulėti. Žmogiškosios patirties klodai gali būti iš naujo pergriozdžiami, gali būti pasukami nauja puse, neretai būtent užgožtąja ir pamirštąja“ (B l o ž ė 1972, 132). Kaip sukuriamas toks sudėtingas pasaulio regėjimo būdas, geriausiai atskleidžia Bložės eilėraštis „Žolynų sėklos, pasisėkite...“ ir poema „Niekas“. Eilėraštis „Žolynų sėklos, pasisėkite...“ turi kelis skaitymo variantus – jį galima skaityti ir kaip eilėraštį apie gamtą, jame galima įžvelgti karnavalo topiką ir Biblijos įvaizdžius, atpažinti folklorą. Svarbiausia tema – žydų vaikų sušaudymas – apgaubiamas religinių, gamtinių ir kultūrinių vaizdinių tinklu, įtraukiamas į etinių ir filosofinių sprendimų lygtis. Iš pirmo žvilgsnio vyraujanti „lyrinė netvarka“ yra organizuota į struktūriškai itin funkcionalų tekstą. Poemoje „Niekas“

lyrinio subjekto metamorfozės (jis yra vaikas-nykštukas blogomis akimis) įteisina iracionalaus pasaulio vaizdą, nuveda į burtų ir tikėjimų sritis.

Mitologijos, religijos, istorinių realiųjų tinklas tankus ir Žukausko kūryboje, nors joje meninės transformacijos užmojai mažesni nei Bložės eilėraščiuose. Žukausko lyrikoje itin stiprios daiktiškumo ir buitiškumo tradicijos, mito pasaulis ir religijos pasaulis labai sukasdienintas: „<...> pasiligojęs / buvęs Dievas tėvas, ėmę gelti strėnas, gydęsis karštais / Trauklapiais“ (Ž u k a u s k a s 1975, 12), „Kertėj po suolu čepsi, murkia geradaris kaukas“ (Ibid., 13).

Istorija Žukausko eilėraščiuose buvo vienas iš pagrindinių apmąstymų objektų, o tuose apmąstymuose išjudinami didžiuliai žmonijos dvasinės ir socialinės patirties klodai. Sakysim, eilėraštyje „Jauni žirgai kultūrinėse pievose“ girdėti kelių šimtmečių aidai: dabar sukultūrintose pievose kadaise buvusi pelkė sugėrė „kryžiuočius, jų kryžių tarškesį, švedus, / Šiaurinį jų šiaurumą, prancūzus, / Napoleono atkaklybes, Vilhelmo kariaunų siaubo / riksmą...“ (Ž u k a u s k a s 1978, 179). Atsiveria didžiulės laiko erdvės: atsiliepia kažkada nuskendę Burundajaus vietininko Bulakos žirgai, lekia Vytauto kariauna, žvengia partizanų žirgai... Panašią struktūrą turi daugelis Žukausko eilėraščių su sunkia vaizdų lavina, jų daugiasluoksne patirtimi. Žukausko eilėraščiuose kalbama „Iš amžių glūdumos, žmonijos užmaršties“ (Ibid., 178). Šitokią Žukausko pasaulėvaizdį Geda yra palyginęs su magiškuoju realizmu: „preliudai turi regėjimo galios, panašios į tą, kuri labai stipri dabartinėje Lotynų Amerikos šalių literatūroje“ (G e d a 1983, 170).

Koliažo principas suartina moderniausius sovietmečio poetus – Gedą, Bložę, Žukauską, Gutauską. Į eilėraščių bloškiant istorijos, skirtingų kultūros, įvairiausių religijų motyvus, realybės detales sukuriamas sudėtingas pasaulio regėjimas, sujungiantis dvasinę, socialinę, kultūrinę būtį. Lyrinė netvarka, chaosas suvaldomi stipriomis paradigminėmis struktūromis, nepaliekant į visumą nepatekusių vaizdų. Tai pati sudėtingiausia poetinio mąstymo struktūra, buvusi sukurta sovietmečio poezijoje. Šios struktūros kanonu galima laikyti Gedos „Eilėraščių Dionizui Poškai“, „Eilėraščių apie Teiraus ežerą“, Bložės poemą „Niekas“, „Preliudus“, „Raliavimus“ ir kt. Tai buvo pasikartojanti meninio mąstymo struktūra, patikimas prasmių generavimo būdas.

IV

Naujas poetinės kultūros etapas ėmė formuotis aštuntojo dešimtmečio antroje pusėje. Būtent tada prasideda semantinė lyrikos takoskyra. Ji sietina su tada debiutavusia karta, kuriai priklausė Almis Grybauskas, Antanas A. Jonynas, Gintaras Patackas, Vytautas Rubavičius, Donaldas Kajokas, Gražina Cieškaitė, Kornelijus Platelis ir kt. Juntamas poetų socialinės, dvasinės, intelektualinės patirties bendrumas leidžia į juos žvelgti kaip į kartą. Tos tuo metu naujos meninio mąstymo tendencijos turėjo savo tradiciją – ji yra atėjusi per Kazį Binkį, Kazį Borutą, Vladą Šimkų. Poetikos dalykų daugiausia pasimokyta iš Bložės poezijos. Septintojo ir aštuntojo dešimtmečių lietuvių lyrika iš esmės buvo paruošusi poetikos pradme-

nis: asociatyvinis mąstymas, alogizmų, grotesko, siurrealizmo elementai, kolažo ir montažo principai, kalbiniai eksperimentai, funkcionalaus teksto kūrimas, sintaksės laisvumas, įvairios polifoninio mąstymo apraiškos. Žodžiu, ateinanti poetų karta rėmėsi jau esančiomis meninio mąstymo struktūromis, perimdama kai kuriuos poetikos dalykus, juos savaip modifikuodama, suteikdama naują turinį.

Į šios kartos kūrybą galima žiūrėti ir kaip į nužemintųjų generacijos atitikmenį Lietuvoje. Ypač jiems artimas Algimantas Mackus. Pačia bendrąja prasme jų kūryba atspindi XX amžiaus pabaigos žmogaus situacijas, jo padėties netikrumą. Tai yra pastebėjęs Kavolis: „Žmogus yra nužemintas – atplėštas nuo žemės ir nuo prigimties. Tai šiandieninėje civilizacijoje beveik universalus pergyvenimas. Egzilis jį tik paryškina“ (K a v o l i s 1968, 13).

Aštuntojo dešimtmečio debutantų kūryba atvėrė tuo metu neįprastą lietuvių lyrikai pasaulėvaizdį – vis abstraktėjančią, mažai teturintį nacionalinio kolorito, kuriame vyrauja neįprastų didmiesčio vaizdai, meno ir kultūros įvaizdžiai, transformuotos realybės detalės. Savaip atgimė buitiskumo, daiktiškumo tradicija, buvusi stipri šeštajame dešimtmetyje, bet meninės transformacijos laipsnis žymiai didesnis, o pats meninis vaizdas įgavo daugiau natūralizmo, groteskiškumo. Kaip ir pirmųjų modernistų kūryboje, miestas – neįprasta, priešiška žmogui aplinka, net nebandyta ieškoti jo dvasingųjų klodų. Svarbiausia miesto asociacija – žvėries vaizdinys: „jaučiau tą žvėrį, bet nepažinau / ir to, kuris įkūrė miestą – neapkenčiu...“ (J o n y n a s A. A. 1981, 26). Ta pati miesto kaip žvėries asociacija randama Grybauskio kūryboje: „O vilko miestas, mistikas, šėtonas, / jis mala, myli, perka ir parduoja“ (G r y b a u s k a s 1988, 22). Grybauskio kūryboje miesto traktuotė yra bodleriška, labai būdingas šiuo požiūriu eilėraštis „Požeminiuose perėjimuose“: čia skleidžiasi „blogio lepiosios gėlės“, „tvoskia sunkūs nederliaus vandenys“, „plaukstant / juokas vinas drabužių klostės“, nes „visi požeminiai perėjimai / tik nušiuorus pilka metafora“ (Ibid., 88).

Jei paieškotume analogijų ir priešpriešų tarp to lyrikos modelio, kurį buvo sukūrusi Marcinkevičiaus, Martinaičio ir Maldonio karta ir kuris tuo metu dominavo, ir naujosios poetinės kultūros, atsiskleistų kontroversiški dalykai: skiriasi ir pats poetinio pasaulio modelis, ir vertybių sistema. Kelios paralelės galėtų paryškinti skirtumus.

Agrarine kultūra besiremiančioje poezijoje bendroji būties samprata – nuolatinis vyksmas, pasikartojantis ritualas, gyvybės ratas, kuriame dalyvauja istorija, gamta ir žmogus. Tos nuolatinės vertikalės į mitą, istoriją, nacionalinę kultūrą yra tarsi amžinumo formulės ir kartu patikimas vertybinės sistemos pagrindas. Jaunosios kartos kūryboje suardyta šita harmoninga samprata: rutina, nuolatinis beprasmiškumas, kartojimasis, be gailės riedanti „vis kažkokia kvailybės mašina / mechanškai mosuojanti čiuptuvais“ (G r y b a u s k a s 1983, 45). Riedantis, lekiantis pasaulis – tikrasis Patacko poetinio pasaulėvaizdžio modelis. Kartojami maratonas, karuselės, beprasmiškos rutinos motyvai. Erdvės ir laiko dimensijų išdidinimas minimų poetų kūrybai teikia neįprastą globališkumą. Laikas Patacko eilėraštyje

„Laiko psalmė“ – atsitiktinumų virtinė, apimanti istorinius kataklizmus, Tibeto mirusiųjų knygą, prūsišką *Thawe Nouson*, mėlyną Paberžės antelę ir laužus Sevilijos aikštėje, jos filosofijos terminus ir Staliningradą, senus vodevilius ir šeimyninius albumus, keisčiausias lyrinio subjekto būsenas ir metamorfozes (P a t a c - k a s 1983, 30–33). Panašią meninio mąstymo struktūrą – koliažo principą – jau buvo įtvirtinę Geda ir Bložė, bet Patacko eilėraštyje daug silpnesnės paradigminės jungtys, paaiškinančios alogizmus. Priešingai – daugiau akcentuotos iracionalios, absurdiškos vaizdų jungtys. Svarbi yra drastiška įvairių planų maišasis, abstraktus ir konkretus vaizdo junginiai, kaleidoskopiška vaizdų kaita ir nuolatinė įtampa. Į tą besisukantį ratą bloškiamos realybės detalės, meno, kultūros įvaizdžiai, politinės aktualijos, žodžiu, visa, kas vienaip ar kitaip palietė to laiko žmogų.

Kiekviena poetų karta nusako savo santykį su nacionaline ir pasauline kultūra, ją aktualizuodama ir interpretuodama. Kiek buvo leista cenzūros, minima poetų karta rinkosi tuos meninius pasaulėvaizdžius, kuriems būdingas natūralizmas, grotesko elementai, apskritai vaizdo deformacija (Jeronimą Boschą, Piterį Breigelį, Francą Kafką, Fransua Vijoną, Marką Šagalą ir kt.). Sakysim, Grybausko eilėraštyje „Silva rerum“ pinasi Dorė paveikslų siužetai („Iš dorė litografijos išjojus raitelių virtinė...“), „grakštutė kandis aisidora“, Vitmenas ir Rafalas Vopačekas. Dažnai žinomi įvaizdžiai ir situacijos įtraukiami į negalimumo lygtis: „<...> užsideda krūmas / bet vis tiek praregėti negalima.“

Šios kartos kūryba turėjo ryškią savojo laiko projekciją. Tai, kas valstietiška kultūra paremtoje poezijoje apmąstoma per istoriją, mitą ar kultūrą, čia turi tiesioginę išraišką. Socialinis skerspjūvis dažniausiai groteskiškas ir šaržuotas. Ši poezija fiksavo savo amžininko buvimą, pabrėždama to buvimo kasdieniškumą: kai žmogus plukdomas informacijos srauto, jam gresia mąstysenos ir pojūčių suvienodėjimas: „Blokiniai žmonės susilipdo ir išsiardo. / Serijinių likimų nebejungia mitas“ (G r y b a u s k a s 1988, 80). Ši poezija turėjo ryškią, tiesioginę savojo laiko projekciją, bet neįautė jo ontologinio prasmingumo. Jonyno eilėraščiuose atskleista „iškritusio“ iš savojo laiko žmogaus situacija:

*...mes nusilenkiam kažkokiam nežinomam ir
svetimam mums laikui
mes vis dar ilgimės daiktų kurie praaugtų
mus kurie iš mūsų
išaugtų kaip žolė ant upės kranto to
nepažinto miesto vidury
mes rangomės jo grindiniu nepakęsdami jo
akmenų šiurkštumo
ir taip skausmingai įsisiurbę kad nuvystumėm
be jo tai mūsų
likimas taip tai mūsų valandų srovė juoda...
Eil. „Sanatorija II“ (J o n y n a s A. A. 1977, 64).*

Gamtos aptariamų poetų kūryboje yra mažai, paprastai ji sutechninta ir bedvasė. Imti traukyti taip būdingi lietuvių lyrikai ryšiai, nes gamta jau nėra didysis amžinybės liudininkas. Galima pastebėti įvykusį savitą pasikeitimą metaforos struktūroje. Metafora ėmė jungti tokias realybės ir dvasinio gyvenimo sferas, kurių iki tol nejungė. Tuo metu jaunoji poetų karta drąsiai jungė gamtą ir techniką, pabrėždama gamtos nedvasingumą. Patacko metaforos: „dangaus sidabrinė spiralė“, „iškrova nasturtų“, „saulės akulias“; Rubavičiaus: „gelžbetonio padangė“; Grybauskos – „vidurdienio laidynė“, „elektrinės bičių gitaros“, „užsidega liepžiedžiai“, „rašomoji lietaus mašinėlė“. Pabrėžtinai subuitinta gamta Rubavičiaus poezijoje: „padangės lėkštė iki kraštų pripildyta želė“, „girgždančios upės“, Patacko „mėsiška saulė“. Metaforos įteisina alogiką ir groteską, kurdamos nedvasingo pasaulio vaizdą, parodydamos jo absurdiškumą.

Išvados

Aptarus septintojo–devintojo dešimtmečių lietuvių lyrikos raidą, galima konstatuoti, kad esminės semantinės struktūros ėmė formotis jau šeštajame dešimtmetyje. Kintantis santykis su agrarine kultūra leidžia išskirti poetines kartas, jų vertybines nuostatas ir poetikos dominantes. Iki devintojo dešimtmečio dominavo valstietiškoji kultūra paremta poezija, kurioje galima atpažinti poetų žemininkų tradiciją ir kuri tada pasiekė aukščiausią savo pakilimo laiką, suformulavo savo estetines ir etines nuostatas. Debiutavus antrajai ryškiai kartai, galima stebėti tos tradicijos tolesnę raidą. Išsiskirianti buvo modernioji jos atmaina, sukūrusi sudėtingą pasaulio regėjimo būdą. Ši tradicija tęsiama atgautos nepriklausomybės metais, jau silpstanti, bet palaikoma daugiausia vyresnės kartos poetų.

Aštuntajame dešimtmetyje galima regėti lietuvių lyrikos svarbiausių tendencijų sklaidą. Tuo metu debiutavusi poetų karta sukūrė oponuojantį tradicijai lyrikos modelį – destruktivų, ironišką, liudijantį besikeičiančią būties sampratą.

Nužeminimo paradigma dominavo lietuvių sovietmečio poezijoje, išskildama skirtinguose nevienodos meninės kokybės tekstuose. Ideologizuotai ir cenzūros ribojamai poezijai buvo svarbios būties autentiškumo paskatos, etinių vertybių ilgesys. Tai lemia jos išliekamąją vertę.

Šaltiniai

- G e d a 1984 – Sigita Geda, *Varnėnas po Mėnuliu*, Vilnius: Vaga.
 G e d a 1981 – Sigita Geda, *Žydinti slyva Snaigyno ežere*, Vilnius: Vaga.
 G r y b a u s k a s 1988 – Almis Grybauskas, *Mugė*, Vilnius: Vaga.
 G r y b a u s k a s 1983 – Almis Grybauskas, *Atklydimai*, Vilnius: Vaga.
 G u t a u s k a s 1976 – Leonardas Gutauskas, *Vartai po diemedžiu*, Vilnius: Vaga.
 J o n y n a s A. A 1977 – Antanas A. Jonynas, *Metai kaip strazdas*, Vilnius: Vaga.
 J o n y n a s A. A. 1981 – Antanas A. Jonynas, *Atminties laivas*, Vilnius: Vaga.
 J u š k a i t i s 1984 – Jonas Juškaitis, *Dešimt žodžių jazmino žiedui*, Vilnius: Vaga.
 J u š k a i t i s 1987 – Jonas Juškaitis, *Anapus gaisro*, Vilnius: Vaga.
 K a l i n a u s k a s 1986 – Jonas Kalinauskas, *Atminties namai*, Vilnius: Vaga.

- Maldonis 1984 – Alfonsas Maldonis, *Rinktiniai raštai*, T. 2, Vilnius: Vaga.
Martinaitis 1981 – Marcelijus Martinaitis, *Vainikas*, Vilnius: Vaga.
Patackas 1983 – Gintaras Patackas, *Duobės danguje*, Vilnius: Vaga.
Strielkūnas 1978 – Jonas Strielkūnas, *Varpo kėlimas*, Vilnius: Vaga.
Žukauskas 1975 – Albinas Žukauskas, *Atabradai*, Vilnius: Vaga.
Žukauskas 1978 – Albinas Žukauskas, *Poringės*, Vilnius: Vaga.

Literatūra

- Bložė 1972 – Vytautas Bložė, „Kūryboje žmogus apmąsto save“, *Poezijos pavasaris* '72, Vilnius: Vaga, 131–135.
Geda 1982 – Sigitas Geda, „Tolimas ir artimas Haiku“, *Kultūros barai*, 2, 30–36.
Geda 1983 – Sigitas Geda, „Slaptieji sielų suokalbiai“, *Pergalė*, 9, 142–147.
Geda 1984 – Sigitas Geda, „Erdvė viršum laukavietės“, *Pergalė*, 4, 169–172.
Daujotytė 1978 – Viktorija Daujotytė, „Vienas iš pagrindinių...“, *Literatūros panorama* '77, Vilnius: Vaga, 100–114.
Daujotytė 1984 – Viktorija Daujotytė, *Lyrikos teorijos pradmenys*, Vilnius: Moks-
las.
Greimas 1980 – Algirdas Julius Greimas, „Ašara ir poezija: vienos Marcelijaus Mar-
tinaičio poemos analizė“, *Metmenys*, 40, 44–73.
Kavolis 1968 – Vytautas Kavolis, *Nužemintųjų generacija: egzilio pasaulėjautos
eskizai*, Cleveland: Santara-Šviesa.
Kmita 2009 – Rimantas Kmita, *Ištrūkimas iš fabriko: modernėjanti lietuvių poezija
7–9 dešimtmečiais*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
Kubilius 1980 – Vytautas Kubilius, „Eilėraštis – gerumo duona“, *Literatūra ir me-
nas*, gruodžio 6.
Kubilius 1981 – Vytautas Kubilius, „Šiuolaikinio poetinio mąstymo dėsniumai“,
Socialistinis realizmas ir šiuolaikiniai meniniai ieškojimai, Vilnius: Vaga, 122–143.
Nastopka 1982 – Kęstutis Nastopka, „Iš arti į save“, *Literatūra ir menas*, gruodžio
18.
Skripka 1972 – Vytautas Skripka, „Poezija gimsta iš šviesos“, *Poezijos pavasaris* '72,
Vilnius: Vaga.
Skripka 1984 – Vytautas Skripka, „Po tėviškės dangum“, *Literatūra ir menas*, balan-
džio 15.
Strielkūnas 1984 – Jonas Strielkūnas, „Artojų žemės amžini paveikslai“, *Pokalbiai
apie poeziją*, Vilnius: Vaga, 117–123.
Taylor 1996 – Charles Taylor, *Autentiškumo etika* (vertė Alvydas Jokubaitis), Vilnius:
Aidai.
TEP 2015 – *Tarp estetikos ir politikos. Lietuvių literatūra sovietmečiu*, Kolektyvinė
monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
Tūtlytė 2006 – Rita Tūtlytė, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių
struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis.

Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė

Poetinių generacijų kaita lietuvių sovietmečio poezijoje: semantinis aspektas

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: poetinė generacija, nužeminimo paradigma, meninių struktūrų kaita, autentiškumo etika.

Straipsnyje analizuojama septintojo–devintojo dešimtmečių lietuvių lyrika, siekiant atskleisti, kaip ir kada susiformavo jos pagrindiniai prasmių klodai, kaip keitėsi vidinės struktūros, išryškinti poetikos dominantes.

Atskleista, kad esminės semantinės lyrikos struktūros ėmė formotis septintajame dešimtmetyje. Iki devintojo dešimtmečio dominavo valstietiška kultūra paremta poezija, kurioje galima atpažinti poetų žemininkų tradiciją. Justino Marcinkevičiaus, Jono Juškaitio, Marcelijaus Martinaičio karta aukščiausią pakilimo laiką pasiekė devintajame dešimtmetyje – tada suformulavo savo estetines ir etines nuostatas. Ji sukūrė dviplanį semantinį modelį, kuriame dominuoja teigiančiųjų būties pradų iškėlimas, akcentuojant etines vertybes (jį galima pavadinti autentiškumo etika), ir kritinis santykis su savuoju laiku, kiek leido cenzūra. Debiutavus antrajai kartai (Algimantas Verba, Vladas Braziūnas, Stasys Jonauskas ir kt.), galima stebėti tos tradicijos tolesnę raidą. Išsiskirianti sovietmečio poezijos kontekste buvo jos modernioji atmaina, kuriai priklausė Sigito Gedos, Vytauto Bložės, Leonardo Gutausko, Albino Žukausko karta, intensyviai eksploatavusi mito, istorijos, religijos kodus, sukūrusi sudėtingą pasaulio regėjimo būdą.

Aštuntajame dešimtmetyje debiutavusi Antano A. Jonyno, Gintaro Patacko, Almio Grybausko, Vytauto Rubavičiaus karta sukūrė kontroversišką meninio pasaulio modelį, nutoldama nuo dominuojančio lyrikos modelio, bet atverdamą naujas lyrikos raidos galimybes. Jų poezijoje atsivėrė nacionalinio kolorito netenkantis poetinis pasaulis ir labai sumenko agrarinio pasaulio svarba. Aštuntąjį lyrikos raidos dešimtmetį galima laikyti intensyviausiu meninių struktūrų raidos laiku, būtent tada išryškėjo esminės semantinės takoskyros. Nužeminimo paradigma dominavo lietuvių sovietmečio poezijoje, skirtingai iškildama kiekvienoje poetinėje generacijoje. Ideologizuotai ir cenzūros ribojamai poezijai buvo svarbios būties autentiškumo paieškos, etinių vertybių ilgesys.

Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė

The Change of Poetic Generations in Lithuanian Soviet Poetry: a Semantic Aspect

S u m m a r y

Keywords: *poetic generation, paradigm of land deprivation, change of artistic structures, authenticity ethics.*

The article analyses the lyrics from the 7th to the 9th decades. The aim is to reveal how and when the main layers of meanings were formed, how the inner structures changed, also to highlight poetical dominants.

It was revealed that the main semantic lyrical structures began to take form in the sixties. Poetry based on peasant culture prevailed till the eighties. We can recognise the tradition of Land poets in it. The generation of Justinas Marcinkevičius, Jonas Juškaitis, Marcelijus Martinaitis achieved their highest level in the eighties, when its esthetical and ethical attitudes were framed. This generation created the double semantic model, in which the elevation of those, who affirmed the origins of existence, prevailed while emphasizing the ethical values (this elevation can be called the ethics of authenticity) and the critical approach to its time was founded, as much as it was allowed by censorship. After the debut of the second generation (Algimantas Verba, Vladas Braziūnas, Stasys Jonauskas and others), we can observe the further development of this tradition. Its modern equivalent, the generation of Sigitas Geda, Vytautas Bložė, Leonardas Gutauskas, Albinas Žukauskas, who experimented with the treasures of myth, history, religion and created the complicated world vision system stand out in the context of Soviet poetry.

In the seventies the generation of Antanas A. Jonynas, Gintaras Patackas, Almis Grybauskas, Vytautas Rubavičius created the contraversive model of artistic world, digressing from the dominant lyrical model, but providing new chances for lyrical evolution. In their poetry we find the poetical world, which was already losing the national colouring and decreasing to a great extent the importance of the agrarian world. The seventies can be called the time of the most intensive development of artistic structures, because precisely then the main semantic divisions occurred. The paradigm of land deprivation was dominant in Soviet poetry. Every poetic generation emphasised it in its own different way. The search for authentic existence, the longing for ethical values were important to the poetry, which was restricted by ideology and censorship.

V i r g i n i j a B A L S E V I Č I Ū T Ė - Š L E K I E N Ė

Švietimo akademija

Vytauto Didžiojo universitetas

T. Ševčenkos g. 31

LT-03111 Vilnius

[balseviciute.v@gmail.com]

Straipsnis gautas 2020 m. lapkričio 9 d., priimta 2020 m. lapkričio 20 d.

Received 9 November 2020, accepted 20 November 2020.